

‘ZIE JE MIJ’. LEZING OP DE MAARTENSCONFERENTIE 10 NOVEMBER 2018

Mgr. Ron van den Hout, bisschop van het bisdom Groningen-Leeuwarden

Inleiding

Het is mijn indruk dat het thema van deze Maartensconferentie in de loop van de maanden wat variaties heeft ondergaan. In de uiteindelijk folder staat ‘Zie je mij?!’ maar ik heb ook formuleringen zien voorbij komen als ‘omzien naar’ en ‘zie naar mij’. Als ondertitel stond op de website ‘De mantel van naastenliefde en solidariteit in de Culturele Hoofdstad van Iepen Mienskip’. Ik ben blijven haken bij het woord ‘omzien naar’ en als oudtestamenticus had ik dat woord al snel met de Bijbel in verband gebracht en gebruikt met God als onderwerp. God ziet naar ons om. Hij bezoekt ons. Er schoot mij een idee te binnen dat ik vandaag met u probeer uit te werken.

Bijbelse gedachten bij het woord *paqad*

Bij ‘omzien naar’ en ‘bezoeken’ schoot me het Hebreeuwse woord *paqad* als eerste te binnen. Er zijn nog vele andere woorden in het Hebreeuws die vertaald worden met ‘omzien’: *ra’ah* enz. Het rijtje is met een handboek snel op te stellen. Het woord *paqad* wordt ook niet steeds op dezelfde wijze vertaald. Andere mogelijkheden zijn: aanstellen, acht slaan op, beschadigen, opzoeken enz. De rij is lang en gevarieerd. De betekenis van *paqad* hangt erg af van de context en het zinsverband. Het woord wordt niet erg concordant (eenduidig) vertaald.

Ik wil een paar teksten bespreken die het woord *paqad* hebben. Ik geef geen volledig overzicht van het woord. Wel wil ik laten zien dat het woord heel verschillend gebruikt wordt en dat ‘omzien naar’ of ‘bezoeken’ heel verschillende betekenissen kan hebben, zelfs – in onze ogen – tegenovergestelde betekenissen.

In Ex 3 (het roepingsverhaal van Mozes) verschijnt God in een brandende doornstruik. Hij spreekt Mozes aan en stelt zichzelf voor. Dan zegt Hij: “Ik heb de ellende van mijn volk in Egypte gezien, de jammerklachten om zijn onderdrukkers gehoord. Ik ken zijn lijden. *Ik daal af* om mijn volk te bevrijden uit de macht van Egypte, om het weg te leiden uit dit land naar een land dat goed en ruim is, een land van melk en honing” (Ex 3,7-8). Een stukje verderop in dit hoofdstuk staat dan: “Ik heb u bezocht [*paqad*]” (Ex 3,16). Hier mag dit woord ‘bezoeken’ begrepen worden als ‘ik heb zorg gehad voor’ het volk dat in

verdrukking leefde. God is bekommerd om de ellende waarin zijn volk verkeerd en Hij komt het te hulp. ‘Bezoeken’ is ‘te hulp komen’ of ‘zich het lot aantrekken van’.

In de zojuist aangehaald bijbeltekst daalt God af en Hij bezoekt. Men kan zich afvragen (en die vraag is in deze tekst al beantwoord): wat treft Hij aan? In Ex 3 treft Hij zijn volk aan in verdrukking en ellende. God reageert adequaat door zijn volk te bevrijden. De vraag ‘wat treft Hij aan?’ lijkt me een belangrijke vraag voor het vervolg van deze uiteenzetting en voor de andere Bijbelteksten die zullen passeren.

In het verhaal van de Tien Woorden (Ex 20) wordt het woord *paqad* ook gebruikt. “Want Ik, de HEER, uw God, ben een jaloerse God die de misdaad van de vaders *bezoek* aan de kinderen, aan het derde en aan het vierde geslacht” (Ex 20,5). Het gaat in dit vers over afgoderij. God daalt af, en wat treft Hij aan? Zijn volk dat in afgoderij is vervallen; ze vereren gesneden beelden van God. Deze afgoderij kan God niet ongestraft laten, want Hij is een jaloerse God, een God die van de Israëliet wil dat het Hem dient, de Enige. *paqad* heeft hier de betekenis van ‘ter verantwoording roepen’ of ‘wreken’. Het probleem dat God ook verantwoording vraagt van de volgende generaties laten we hier maar even terzijde, alhoewel het wijst op de samenhang tussen generaties. In de praktijk is het niet eenvoudig om als kind of kleinkind los te komen van de fouten van je voorouders. In Ex 20 moet *paqad* begrepen worden als ‘straffend bezoeken’.

Weer een ander verhaal is dat van het gouden kalf (Ex 32–34). Mozes daalt de berg Horeb af en ziet dat het volk Israël een gouden kalf heeft gemaakt dat ze aanbidden. Het is een zware zonde. God zegt tegen Mozes: “Breng het volk maar naar de plaats die Ik u heb aangewezen. Mijn engel zal voor u uitgaan. Maar de dag van *mijn bezoek* komt en dan zal Ik hen hun zonden *bezoeken*.’ God is afgedaald om zijn volk te bezoeken. Wat treft Hij aan? Een volk dat zich in aanbidding voor een gouden kalf heeft neergebogen. En wat is Gods reactie? Straf.

Ook in de Psalmen komt het woord *paqad* voor. Ps 8 bezingt de waardigheid en de grootsheid van de mens, hij staat boven de engelen. Er is verwondering over de mens. “Wat is de mens, dat Gij hem gedenkt, het mensenkind, dat Gij naar hem omziet/hem bezoekt?” (Ps 8,5). De psalmist is verwonderd over de waardigheid van de mens. Die waardigheid is gefundeerd in de aandacht die

God aan de mens besteedt. Uit zichzelf is de mens nietig, sterfelijk, klein, aards. Maar dat God naar de mens omziet, maakt hem groot en belangrijk.

Nog een andere nuance van het woord *paqad* vinden we in Psalm 17,3: “Gij toetst mijn hart, *bezoekt* het in de nacht, Gij beproeft mij. Gij vindt niets.” God bezoekt mijn hart om te zien wat er zich afspeelt, maar ook om het te zuiveren en te louteren. *paqad* als beproevend onderzoeken.

Nog een laatste psalmtekst met een heel positieve duiding van het woord *paqad*. “Gij [God] *bezoekt* het land en verleent het overvloed, Gij maakt het rijk en vruchtbaar. De beek van God is vol water, Gij bereidt het graan. Zo hebt Gij voor alles gezorgd” (Ps 65,10). Hier bezoekt God de aarde en brengt overvloed mee voor de mens. Hij bezoekt de aarde om haar goed te doen.

In Zach 10,3 gaat het over de slechte herders, zij die niet goed zorgen voor de kudde die aan hun zorgen zijn toevertrouwd. God bezoekt de herders om hen te straffen en Hij bezoekt de kudde om naar de schapen om te zien. Het ene woord *paqad* heeft in een en dezelfde zin twee verschillende betekenissen, een negatieve en een positieve, een straffende en een zorgende betekenis.

Pastorale toepassing

Met de keuze voor een uitleg van het Bijbelse woord *paqad* heb ik het mijzelf niet gemakkelijk gemaakt. Er is een positieve en een negatieve connotatie. God bezoekt de mens en ziet naar hem om om voor hem te zorgen, of Hij bezoekt de mens om hem te straffen en te corrigeren. God bezoekt de mens ... wat treft Hij aan ... daar reageert Hij op.

Bij diaconale projecten en bij opvang van allerlei groepen mensen is het belangrijk dat de vrijwilligers gastheren en gastvrouwen zijn die niet oordelen. Het is belangrijk dat zij onbevooroordeeld mensen ontvangen en helpen, en dat zij de waardigheid van iedere mens accepteren, erkennen en uitstralen. Ook ik zie dit als belangrijk en wezenlijk.

Wat kunnen we dan nog met de Bijbelse teksten die we gezien hebben? Op de eerste plaats: het oordeel laten we aan God. Het is niet aan ons mensen. “Oordeelt niet, opdat gij niet geoordeeld wordt” (Mt 7,1). Laten we elkaar onbevooroordeeld benaderen en laten we naar elkaar omzien met een barmhartig hart. Dat geldt zeker als we elkaar nog niet of nog niet goed kennen.

In pastorale gesprekken of in biechtgesprekken kunnen we soms wel moeilijke stappen zetten. Soms is het mogelijk om evaluerend terug te kijken op je eigen leven of op het leven van iemand die daarom vraagt. In dat geval is het goed om eerlijk te zaken te benoemen die niet goed waren en die een gerechtvaardigde straf verdienen.

Soms moeten we iemand aanspreken op zijn of haar fout gedrag. We zijn het verplicht als er grotere belangen zijn of andere mensen in de verdrukking komen. Begaan zijn met iemand kan ook betekenen dat we iemand aanspreken. Ook dát is een teken van onze bekommernis, zoals dat ook de bekommernis is van God. Hij daalt af, beziet de mens en laat merken wat Hij ervan vindt. Bekommert zijn om de mens is ook proberen hem te beschermen voor erger, ook als hij dat zelf niet ziet. Soms help je iemand pas echt verder als je hem op zijn verantwoordelijkheid wijst.

In dat verband zou ik nog wat willen spreken over de verhouding tussen barmhartigheid en rechtvaardigheid. Een eenzijdige nadruk op barmhartigheid kan verkeerd uitpakken. Barmhartigheid vraagt namelijk om rechtvaardigheid.

Hebreeuwse betekenis van het woord barmhartigheid

Het Hebreeuwse woord voor 'barmhartig' (*rachoem*) en barmhartigheid' (*rachoemim*) hangt samen met het woord 'baarmoeder' (*rechem*). "zoals een baarmoeder warmte en beschutting biedt aan de kwetsbare vrucht in het moederlichaam, zo ommantelt God zijn schepselen met liefdevolle ontferming" (*Tenachon. Over bijbelse en rabbijnse concepten* 8, 144). Jes 49,15: "Zal een vrouw haar zuigeling vergeten, een liefhebbende moeder het kind van haar schoot? En zelfs als die het zouden vergeten, Ik vergeet u nooit!" Jes 46,3: "Luistert naar Mij, huis van Jakob, en al wat er rest van Israëls huis; Gij, die werd opgetild vanaf de moederschoot, en sinds de geboorte gedragen." God is barmhartig (ook al in het OT).

Barmhartigheid en rechtvaardigheid

Een andere eigenschap van God is de rechtvaardigheid. MV (*Misericordiae Vultus*) 20: "Het zijn niet twee aan elkaar tegengestelde aspecten, maar twee dimensies van één werkelijkheid die zich geleidelijk ontwikkelt, totdat zij haar hoogtepunt bereikt in de volheid van de liefde." God doet recht. Hij accepteert geen onrecht. Armen, sociaal zwakkeren hebben récht op zorg. Een kind heeft recht op zorg van de ouders. Als er iets van je gestolen is, heb je er recht op dat de dief het teruggeeft. Als je dochter moedwillig door het verkeer om het leven

is gekomen, heb je er recht op dat de dader wordt gestraft. Verhoudingen tussen mensen vragen om de toepassing van recht. Recht is gebaseerd op wetten, maar ook op gewoonterecht en op (fatsoens)normen. Daarom is God niet alleen barmhartig, maar ook rechtvaardig. Daarom is er niet alleen liefde, maar ook toorn en oordeel. Tegenover Gods barmhartigheid staat Gods rechtvaardigheid. Er is *chesed w'emet*. Dit voorkomt dat we barmhartigheid alleen zouden betonen aan degene van wie we houden of die we mogen. Bij God is er geen aanzien des persoons (Hand 10). Het behoort tot het mysterie van God dat Hij barmhartig is én rechtvaardig.

Barmhartigheid en zondenbesef

Als God barmhartig is naar mij, wat moet er dan in mij tegenover staan? Op welke manier kan de barmhartigheid van God in mij aankomen. Dat kan als ik een besef heb van mijn zonden. Barmhartigheid heeft alleen maar betekenis/uitwerking als ik erken dat ik zondig ben en liefde/vergeving nodig heb en verlang. Rom 3,23-24: "Want allen hebben gezondigd en allen zijn verstoken van de goddelijke heerlijkheid. En allen worden zij om niet door zijn genade gerechtvaardigd, krachtens de verlossing die in Christus Jezus is." Tegenover de barmhartigheid van God is nodig: zondenbesef, een helder beeld van wat goed en kwaad is en een geweten om dit naar de eigen situatie toe te beoordelen. De geloofsbelijdenis zegt: Jezus is gestorven voor onze zonden. Als we niet voelen waar we tegenover God zijn tekort geschoten, kunnen we ook zijn barmhartigheid niet echt ontvangen. Als we onze eigen zonden niet erkennen, lopen we de vergeving van God mis. Ons kwaad bij God brengen. Euch. Gebed IA: "Wij zijn van U met al ons kwaad, op uw barmhartigheid hopen wij." Tegenover de absolute staat zondenbelijdenis en berouw.

A. VAN DE BEEK, *Lichaam en Geest van Christus. De theologie van de kerk en de heilige Geest*, Zoetermeer 2012, 83: in onze tijd is vergeving welhaast vanzelfsprekend, maar dan wordt de zonde eigenlijk niet meer serieus genomen en is vergeving eigenlijk niet meer verrassend!

Barmhartigheid en de nood van de ander

Barmhartigheid speelt ook een rol in de onderlinge menselijke betrekkingen. Daarbij denken we dan met name aan de lichamelijke en geestelijke werken van barmhartigheid. Het gaat dan om het zien van de nood van mensen, het analyseren van de situatie en het vermogen daadwerkelijk hulp te verlenen. Op dit niveau moet er vooral gehandeld worden. Het gaat erom of je je laat

bewegen door de nood van anderen, of je er gevoelig voor bent en of het je in beweging brengt. Zo ja, dan ben je barmhartig.

Slot

Ik heb geprobeerd genuanceerd te spreken over 'omzien naar', en geprobeerd het dubbelde aspect ervan te benadrukken. Dat heb ik verder geïllustreerd met de woorden barmhartigheid en rechtvaardigheid die niet zonder elkaar kunnen. God is barmhartig en rechtvaardig. Hetzelfde wordt van ons verwacht. Het blijft altijd een evenwicht, maar als we dat evenwicht naar de ene of de andere kant verliezen, verliezen we iets wezenlijks en raken we verwijderd van het gewone leven dat altijd dilemma's kent.

Stellingen:

God is niet lief.